

AGATA MAGDALENA WYTKOWSKA

Instytut Społecznej Psychologii Klinicznej
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie

TEMPERAMENT A POZNAWCZO-BEHAWIORALNY STYL FUNKCJONOWANIA JEDNOSTKI

WPROWADZENIE

Celem prowadzonych badań było ustalenie zależności pomiędzy wybranymi temperamentalnymi i poznawczo-behawioralnymi wymiarami różnic indywidualnych.

Podstawę teoretyczną stanowią koncepcje temperamentu ujmujące różnice indywidualne w kategoriach regulatorów stymulacji oraz preferencji do określonego stylu funkcjonowania poznawczo-emocjonalnego (Eliasz 1995; Strelau 1985, 1992; Matczak 1982).

Zmienne psychologiczne analizowane w badaniu to: cechy temperamentu w ujęciu Strelaua i Pawłowa (Strelau 1985), potrzeba domknięcia poznawczego (PDP) (Webster, Kruglanski 1994); punktowa *versus* przedziałowa strategia aktywności (Wieczorkowska 1992); intuicyjny *versus* racjonalny sposób przetwarzania informacji (Kolańczyk 1991).

Podstawą do poszukiwania zależności pomiędzy temperamentem a poznawczo-behawioralnym stylem funkcjonowania jednostki jest teoria aktywacji (zob: Strelau 1992). Teorie temperamentu Pawłowa i Strelaua można rozpatrywać w kontekście teorii aktywacji – różnic indywidualnych w poziomie aktywacji (E. Duffy czy J. Grey) jak i optymalnego poziomu aktywacji (D. Hebb) (zob: Strelau 1992). Koncepcja Hebba zakłada istnienie optymalnego poziomu aktywacji, w którym jednostka przejawia dobre samopoczucie oraz efektywnie wykonuje zadania o średnim poziomie trudności. Optymalny poziom aktywacji (OPA) funkcjonuje jak podstawowa potrzeba. Jednostka dąży do utrzymania OPA, starając się dostarczyć sobie odpowiednią dawkę

stymulacji (Eliasz 1987). Jednostki różnią się między sobą w poziomie reaktywności, której wysoki poziom oznacza wysoką intensywność reagowania oraz niską wytrzymałość wobec długotrwałej bądź intensywnej stymulacji. Osoby wysoko reaktywne w porównaniu z nisko reaktywnymi wykazują małe zapotrzebowanie na stymulację, co wyjaśniane jest wyższym u tych osób poziomem aktywacji w wyniku działania hipotetycznego mechanizmu wzmacniania (tłumienia) stymulacji. Reaktywność wyznacza zatem zapotrzebowanie na stymulację i kształtuje aktywność jednostki zgodnie z tą potrzebą (Eliasz 1987; Strelau 1985, 1992). Te jednostki, które cechuje małe zapotrzebowanie na stymulację przejawiają cechy: słaba siła układu nerwowego w zakresie pobudzenia (I. Pawłow); wysoka reaktywność (J. Strelau) i odpowiednio duże zapotrzebowanie na stymulację cechuje jednostki o dużej sile układu nerwowego w zakresie pobudzenia (Pawłow), oraz nisko reaktywne (J. Strelau). Należy zaznaczyć, iż w ostatniej modyfikacji Regulacyjnej Teorii Temperamentu Strelau (Strelau, Zawadzki 1997) rozbił wymiar reaktywności na trzy dymensje: wrażliwość sensoryczną, wrażliwość emocjonalną i odporność emocjonalną – obecnie mówi się o reaktywności emocjonalnej. Potrzebę stymulacji określa zaś reakcja reaktywności emocjonalnej do wytrzymałości (Strelau, Zawadzki 1997).

Źródłem i regulatorem stymulacji może być aktywność, określony styl działania czy sposób funkcjonowania poznawczego (Klonowicz 1984; Matczak 1982; Strelau 1985). Należy podkreślić, że aktywność jednostki jest z jednej strony determinowana przez potrzebę stymulacji, a z drugiej jest wyznaczana przez rodzaj zadania czy wymogi sytuacji. Funkcjonowanie w niekorzystnych dla siebie warunkach stymulacyjnych może przejawiać się w obniżeniu efektywności funkcjonowania lub przy utrzymaniu wysokiej efektywności, objawiać się kosztami psychofizjologicznymi (podwyższony poziom stresu, lęku, nuda).

W pracy przyjęto założenie, iż jednostka może preferować, ze względu na indywidualne zapotrzebowanie na stymulację, określony styl funkcjonowania poznawczo-behawioralnego pełniący funkcję regulatora stymulacji.

G. Wieczorkowska (1992) analizując punktowy *versus* przedziałowy sposób reprezentacji celu pokazała, iż każdy z nich ma tendencję do współwystępowania z określonym typem motywacji (odpowiednio teliczną i politeliczną według Aptera) czy z określonymi sposobami działania. Tworzy on poznawczo-behawioralny syndrom nazywany odpowiednio punktową *versus* przedziałową strategią aktywności. Punktowa strategia aktywności wiąże się z tworzeniem punktowej, wyraźnej, dobrze określonej reprezentacji poznawczej celu, przywiązywaniem wagi do szczegółów, głębokim *skanowaniem*, tworzeniem planów działania, tendencją do rutynizacji, trudnością w adaptacji do zmian.

Przedziałową strategię aktywności, z kolei, określają przedziałowy (wieloobiektowy – równoważny bądź jednoobiektowy rozmyty) charakter reprezentacji poznawczej celu, brak precyzji w codziennym działaniu, rozległy i niezbyt głęboki *skaning*, brak planowania, niechęć do rutynizacji oraz łatwość adaptacji do zmian. G. Wieczorkowska (1995) wskazała, że strategia punktowa aktywności wiąże się z unikaniem stymulacji.

Potrzeba domknięcia poznawczego (PDP) jest wymiarem różnic indywidualnych związanych z motywacją do określonego sposobu przetwarzania informacji i wydawania sądów. Koncepcja była rozwijana na gruncie laickiej teorii poznania. Termin potrzeba oznacza raczej niespecyficzną tendencję motywacyjną czy inklinację niż deficyt. Osoby z wysokim nasileniem tej potrzeby mają tendencję do szybkiego dawania jakiegokolwiek odpowiedzi na daną kwestię, a nie konkretnej, najlepszej odpowiedzi. PDP rozpatruje się jako proporcjonalną do spostrzeganych korzyści wynikających z posiadania domkniętej struktury lub do kosztów braku struktury lub jako proporcjonalną do obu. Na przykład domknięcie pozwala na przewidywanie i może stanowić podstawę do działania. Zatem potrzeba domknięcia może rosnać wtedy, gdy przewidywalność lub rozpoczęcie działania wydaje się istotne. Podobnie brak domknięcia może wydawać się kosztowny w sytuacji presji czasu i w konsekwencji możemy przeoczyć np. ważny termin. PDP jest rozpatrywana jako wymiar różnic indywidualnych, a także jako konsekwencja specyficznych warunków sytuacyjnych, np.: presji czasu, nieatrakcyjności zadania, przewidywanego znacznego wysiłku poznawczego (Webster, Kruglanski 1994).

Autorzy nie wskazują źródeł ani nie analizują funkcji, jaką pełnić może PDP w systemie poznawczym. W niniejszych badaniach autorka rozpatruje PDP jako regulator dopływu dawki stymulacyjnej informacji.

Intuicyjny sposób przetwarzania informacji (Kolańczyk 1991) cechuje całościowe, natychmiastowe odzwierciedlenie cech sytuacji, duży stopień zautomatyzowania czynności, płytkie zmysłowe przetwarzanie informacji, słaby udział procesów samoregulacji (kontroli) i ekstensywna uwaga i generalizacja sądów. Racjonalny sposób przetwarzania charakteryzuje myślenie liniowe, analityczne przetwarzanie, nasilenie procesów kontroli, intensywna uwaga.

Badania A. Matczak (1982), J. Strelaua (1985), A. Eliasza (1995) wskazują, iż jednostka może regulować dopływ stymulacji zarówno poprzez treściowe (znaczeniowe), jak i formalne aspekty przetwarzanych informacji.

Zakładam, iż potrzeba domknięcia poznawczego pełni istotną rolę w obniżaniu wartości stymulacyjnej informacji na wejściu do systemu poznawczego i sprawowaniu kontroli poznawczej nad otoczeniem. Kontrola poznawcza, poprzez nazywanie (etykietowanie) sytuacji, redukuje dwuznacz-

ność informacyjną, zwiększając poczucie jasności i pewności w otoczeniu – co obniża zawartość stymulacyjną środowiska.

Etykietowanie poznawcze można rozpatrywać jako pierwszy etap kontroli poznawczej i obniżanie wartości stymulacyjnej wchodzących do systemu danych. Drugim etapem, na którym jednostka poprzez aparat poznawczy może regulować dawkę stymulacyjną informacji, jest sposób przetwarzania danych, które weszły już do systemu poznawczego. Racjonalny sposób przetwarzania danych, poprzez sekwencyjne, analityczne przetwarzanie z dużym udziałem metaregulatorów, pozwala na uzyskanie lepszego rozpoznania i kontroli nad otoczeniem. Badania wskazują (Lewicka 1993), że ten tryb przetwarzania uruchamiany jest przez negatywny afekt, związany z wysoką reaktywnością, co może wiązać się z funkcją obniżenia stymulacji.

Intuicyjny sposób przetwarzania informacji wiąże się z utrzymywaniem i tolerowaniem dwuznaczności, z niejasnymi kryteriami oceny i słabym udziałem procesów kontroli (Kolańczyk 1991), zatem dostarcza wysokiej dawki stymulacji.

Styl działania może pełnić funkcję regulatora dopływającej stymulacji (Strelau 1985). Stwierdzono, że, w sytuacji pozwalającej na ujawnienie preferencji, osoby o małym zapotrzebowaniu na stymulację wybierają styl pomocniczy, cechujący się planowaniem, przygotowywaniem pola aktywności, pozwalający na obniżenie wartości stymulacyjnej zasadniczego działania (warunki są zorganizowane i rozpoznane). G. Wiczkowska (1995) traktuje punktową strategię aktywności jako wyraz unikania stymulacji. Potrzeba domknięcia poznawczego, traktowana w niniejszych badaniach jako regulator stymulacji, powinna zatem współwystępować z punktową strategią aktywności.

Uwzględniając słaby udział procesów kontroli, ekstensywność uwagi i płytkie przetwarzanie informacji, wiążące się z tendencją do generalizacji w intuicyjnym sposobie przetwarzania informacji, można wskazać pewne relacje z przedziałową strategią aktywności. Wiąże się ona z utrzymywaniem wielu równoważnych opcji działania w pamięci operacyjnej, zatem można założyć, że zachodzi płytsze przetwarzanie informacji. Ponieważ obiekty reprezentowane w przestrzeni semantycznej nie mają wyraźnych granic, proces identyfikacji danego obiektu może zachodzić raczej w wyniku intuicyjnego niż racjonalnego przetwarzania informacji.

Sformułowano hipotezy:

H1. Istnieje pozytywna zależność pomiędzy małym zapotrzebowaniem na stymulację a potrzebą domknięcia poznawczego. Im większa reaktywność emocjonalna i mniejsza wytrzymałość oraz siła w zakresie pobudzenia, tym większa potrzeba domknięcia poznawczego.

H2. Istnieje negatywna zależność pomiędzy małym zapotrzebowaniem na stymulację a intuicyjnym sposobem przetwarzania informacji. Im większa

reaktywność emocjonalna i mniejsza wytrzymałość oraz siła w zakresie pobudzenia, tym mniejsza intuicyjność (większa racjonalność).

H3. Istnieje negatywna zależność pomiędzy potrzebą domknięcia poznawczego a intuicyjnym stylem przetwarzania informacji.

H4. Istnieje negatywna zależność pomiędzy małym zapotrzebowaniem na stymulację a tendencją do przedziałowej strategii aktywności. Im większa reaktywność emocjonalna i mniejsza wytrzymałość oraz siła w zakresie pobudzenia, tym mniejsza przedziałowość (wyższa punktowość) strategii aktywności.

H5. Istnieje negatywna zależność pomiędzy potrzebą domknięcia poznawczego a tendencją do przedziałowej strategii aktywności.

H6. Istnieje pozytywna zależność pomiędzy przedziałową strategią aktywności a intuicyjnym sposobem przetwarzania informacji.

METODA

Osoby badane

Przebadano 83 osoby – studentów II roku Psychologii Uniwersytetu Łódzkiego.

Techniki

1. Temperament mierzony był za pomocą:

- Kwestionariusza Temperamentu (PTS) opracowanego przez J. Strelaua, B. Zawadzkiego i A. Angleitnera (1998),
- Kwestionariusza Temperamentu: Formalna Charakterystyka Zachowania (FCZ-KT) opracowanego przez B. Zawadzkiego i J. Strelaua (1997).

2. Potrzeba domknięcia poznawczego mierzona była Skalą Potrzeby Domknięcia Poznawczego A. W. Kruglanskiego, D. M. Webster i B. Klema w polskiej adaptacji M. Jaworskiego (1998).

3. Punktowa *versus* przedziałowa strategia aktywności mierzona była eksperymentalną wersją Skali Punktowości *versus* Przedziałowości utworzonej z pytań o najwyższej wartości dyskryminacyjnej ze zbioru pytań podanego przez G. Wieczorkowską.

4. Intuicyjność *versus* racjonalność przetwarzania informacji mierzona była Kwestionariuszem IR opracowanym przez A. Kolańczyk (1991).

WYNIKI

W celu weryfikacji hipotez badawczych wykorzystano analizy korelacyjne. Wyniki zawarte są w tab. 1.

Tabela 1

Wartości współczynników korelacji wielokrotnej

Zmienne	PDP	SPP	SPH	RUCH	RE	WYT	AKT	ŻW	PER	PRZED	I-R
PDP	1,00	-0,27*	0,15	-0,22*	0,36*	-0,28*	-0,23*	-0,08	0,31*	-0,67*	-0,44*
SPP	-0,27*	10,00	0,36*	0,34*	-0,49*	0,31*	0,24*	0,26*	-0,27*	0,17*	0,10
SPH	0,15	0,36*	1,00	0,13	-0,22*	0,06	-0,26*	0,13	0,00	-0,26*	-0,05
RUCH	-0,22*	0,34*	0,13	1,00	-0,22*	0,6	0,22*	0,26*	0,04	0,11	0,13
RE	0,36*	-0,49*	-0,22*	-0,22*	1,00	-0,59*	-0,40*	-0,39*	0,46*	-0,21	-0,22*
WYT	-0,28*	0,31*	0,06	0,06	-0,59*	1,00	0,26*	0,19	-0,52*	0,14	0,09
AKT	-0,23*	0,24*	-0,26*	0,22*	-0,40*	0,26*	1,00	0,25*	-0,26*	0,30*	0,08
ŻW	-0,08	0,26*	0,13	0,26*	-0,39*	0,19	0,25*	1,00	0,00	-0,10	-0,11
PER	0,31*	-0,27*	0,00	0,4	0,46*	-0,52*	-0,26*	0,00	1,00	-0,16	-0,11
PRZED	-0,67*	0,17	-0,26*	0,11	-0,21	0,14	0,30*	-0,10	-0,16	1,00	0,58*
I-R	-0,44*	0,10	-0,05	0,13	-0,22*	0,09	0,08	-0,11	-0,11	0,58*	1,00

* Współczynniki korelacji wielokrotnej istotne na poziomie $p < 0,05$; PDP – potrzeba domknięcia poznawczego, SPP – siła układu nerwowego w zakresie pobudzenia, SPH – siła układu nerwowego w zakresie hamowania, RUCH – ruchliwość procesów nerwowych, RE – reaktywność emocjonalna, WYT – wytrzymałość, AKT – aktywność, ŻW – żwawość, PER – perseweratywność, PRZED – przedziałowa strategia aktywności, I-R – intuicyjny-racjonalny styl poznawczy.

Wyniki analizy korelacyjnej pozwalają potwierdzić hipotezy: H. 1, 3, 5, 6. Stwierdzono istnienie pozytywnej zależności pomiędzy małym zapotrzebowaniem na stymulację (wyznaczanym przez wysoką reaktywność emocjonalną, małą wytrzymałość i małą siłę w zakresie pobudzenia) a potrzebą domknięcia poznawczego (H1). Stwierdzono negatywne zależności pomiędzy potrzebą domknięcia poznawczego a przedziałową strategią aktywności oraz intuicyjnym sposobem przetwarzania informacji (H3 i H5). Zatem można powiedzieć, że im większą potrzebę domknięcia poznawczego wykazuje jednostka, tym bardziej punktową strategię aktywności i bardziej racjonalny sposób przetwarzania informacji preferuje. Stwierdzono ponadto pozytywną zależność pomiędzy intuicyjnym sposobem przetwarzania informacji a przedziałową strategią aktywności (H6).

Uzyskane wyniki pozwalają częściowo potwierdzić H2. Stwierdzono, iż tylko reaktywność emocjonalna wśród zmiennych określających małe zapotrzebowanie na stymulację istotnie ujemnie koreluje z intuicyjnym sposobem przetwarzania informacji. Zależności pomiędzy pozostałymi zmiennymi (wytrzymałość i siła w zakresie pobudzenie a intuicyjność) są nieistotne.

Wyniki nie potwierdziły H4. Nie stwierdzono istotnych zależności pomiędzy którąkolwiek ze zmiennych określających małe zapotrzebowanie na stymulację a przedziałową strategią aktywności.

DYSKUSJA

Celem badania było sprawdzenie czy zapotrzebowanie na stymulację (jako względnie stała właściwość charakteryzującą jednostkę) może kształtować złożone poznawczo-behawioralne sposoby funkcjonowania? Zgodnie z założeniem optymalnego poziomu aktywacji (OPA), jednostki z małym zapotrzebowaniem na stymulację dążą do funkcjonowania w warunkach o stosunkowo niskiej stymulacji, w porównaniu z jednostkami o dużym zapotrzebowaniu na stymulację, pozwalającym na utrzymanie się w granicach optimum.

J. Strelau (1985) traktuje styl działania jako regulator stymulacji. Osoby z małym zapotrzebowaniem na stymulację wykonują większy zakres czynności pomocniczych (jak np. planowanie) w porównaniu z jednostkami zdolnymi przetworzyć dużą dawkę stymulacji. Planowanie powinno wiązać się z racjonalnym przetwarzaniem informacji. Ten element w badaniach się potwierdził. Jednostki preferujące punktową strategię aktywności, której istotnym elementem jest planowanie, koncentracja na szczegółach, wyraźne określanie wyniku przetwarzania informacji wykazują inklinację do racjonalnego trybu przetwarzania informacji. Nie uzyskano jednak potwierdzenia hipotezy dotyczącej związku pomiędzy małym zapotrzebowaniem na stymulację a punktową strategią aktywności postulowanym przez G. Wieczorkowską (1995) na podstawie relacji pomiędzy stylem pomocniczym, a wysoką reaktywnością (Strelau 1985).

Przyjmując, że funkcjonowanie jednostki jest w dużej mierze zdeterminowane przez dążenie do osiągnięcia optimum aktywacji, jej działania zorientowane są na regulację dopływającej stymulacji. Można przyjąć, że zarówno planowanie, kontrolowane przetwarzanie (punktowa strategia aktywności) jest sposobem ograniczającym dopływ stymulacji jak również porzucanie aktywności, przerzucanie się od jednej aktywności do drugiej (strategia przedziałowa), ponieważ szybkie zaangażowanie w inne działanie chroni przed negatywnymi emocjami, powstającymi w konsekwencji przewidywania trudności lub porażki przy

realizacji słabo skryształizowanego celu. Jest to podobny mechanizm do samoutrudniania – tworząc nieprecyzyjne reprezentacje wielu celów oczywiście utrudniam sobie realizację zadania, jednak zabezpieczam się alternatywnymi dążeniami, na których mogę „skoncentrować” uwagę. Osoby wysoko reaktywne mają tendencję do stosowania strategii raczej unikowych i skoncentrowanych na emocjach w radzeniu sobie ze stresem. Odwracanie uwagi od źródła stresu na poziomie poznawczym może być uciekaniem od jednej aktywności do innej na poziomie behawioralnym. Osoby wysoko reaktywne (małe zapotrzebowanie na stymulację) w warunkach wysokiej stymulacji preferują czynności różnorodne (porzucają wykonywane uprzednio czynności przed ich zakończeniem, co może być uwarunkowane niską wytrzymałością – Strelau 1985). Interesujący jest negatywny związek przedziałowej strategii aktywności z wysoką siłą układu nerwowego w zakresie hamowania. Zależność ta może wskazywać na to, że elementem sprzyjającym kształtowaniu się przedziałowej strategii aktywności są trudności w wygaszaniu pobudzenia związanego z pojawiającym się konkurencyjnym dążeniem.

Trudno jest jednak wskazać jednoznaczne relacje pomiędzy omawianymi zmiennymi. Wydaje się, że mogą one być konsekwencją zróżnicowanych mechanizmów regulacji stymulacji przyswojonych w trakcie rozwoju. To znaczy część jednostek z małym zapotrzebowaniem na stymulację będzie ograniczała jej dopływ poprzez punktową, a część poprzez przedziałową strategię aktywności, prawdopodobnie w zależności od tego, która z nich częściej wiązała się z nagrodą w postaci efektywnej regulacji stymulacji. Jest to spójne z transakcyjnym modelem temperamentu A. Eliasza (1987, 1995).

Można przyjąć, że mechanizmem poznawczym związanym z zapotrzebowaniem na stymulację jest potrzeba domknięcia poznawczego (pozytywne korelacje pomiędzy małym zapotrzebowaniem na stymulację a potrzebą domknięcia poznawczego). Jednostka dysponuje nim jako regulatorem dawki stymulacji poznawczej wchodzącej do systemu poznawczego. Dawanie szybkiej etykiety (czasami jakiegokolwiek – Webster, Kruglanski 1994) jest tylko pozornie podobne do natychmiastowego, całościowego odzwierciedlenia sytuacji cechującego intuicję (Kolańczyk 1991). Małe zapotrzebowanie na stymulację wynikające z wysokiego poziomu aktywacji wiąże się z negatywnym zabarwieniem emocjonalnym. Jeżeli potrzeba domknięcia poznawczego wiąże się z mechanizmem obniżania stymulacji, to wówczas po zaetykietowaniu sytuacji powinien być uruchamiany sekwencyjny, analityczny (racjonalny) sposób przetwarzania informacji cechujący się większym udziałem procesów kontroli. Jego konsekwencją może być utworzenie planu i stworzenie ostrej reprezentacji poznawczej sytuacji czy obiektu. Ten mechanizm wydaje się prawdopodobny, ponieważ potrzeba domknięcia poznawczego współwystępuje z racjonalnym sposobem przetwarzania, punktową strategią aktywności oraz racjonalny sposób przetwarzania wiąże się z punktową strategią aktywności.

Ponadto proces ten (wysoki poziom pobudzenia, objawiający się wzrostem negatywnych emocji – wzbudzenie potrzeby domknięcia poznawczego, a następnie racjonalnego trybu przetwarzania informacji) mógłby wyjaśniać również zaobserwowaną u osób z małym zapotrzebowaniem na stymulację złożoność poznawczą przy niskiej artykulacji (Eliasz 1995).

Wynikiem wskazującym na duże znaczenie regulacyjne potrzeby zachowania optimum stymulacji, jak się wydaje, jest również związek pomiędzy racjonalnym trybem przetwarzania informacji a wysoką reaktywnością emocjonalną, która wiąże się z przeżywaniem stanów emocjonalnych o negatywnym zabarwieniu. Z badań A. Matczak (1982) jednak wynika, że, w sytuacji przestymulowania, jednostki o małym zapotrzebowaniu na stymulację preferują impulsywny styl poznawczy – refleksyjne przetwarzanie informacji bowiem wiąże się z większym obciążeniem poznawczym. Preferowanie impulsywnego stylu może być zatem wynikiem zmniejszenia dostępności zasobów uwagi przez wysoki poziom aktywacji dla analitycznego, kontrolowanego przetwarzania danych (Nęcka 2000). Jak zatem wyjaśnić pozytywną, choć niską, zależność pomiędzy racjonalnym stylem przetwarzania informacji a wysoką reaktywnością emocjonalną? Można zaproponować ponowne odniesienie do procesu: wysoki poziom aktywacji wzbudza potrzebę domknięcia poznawczego (wykazano pozytywne związki pomiędzy PDP a impulsywnością ($r = 0,268$; $p < 0,001$): Webster, Kruglanski 1994), która może pełnić tutaj podobną funkcję regulacyjną jak impulsywność – złożoność informacyjna zostaje znacznie zredukowana (co wiąże się z obniżeniem stymulacji) i można uruchomić sekwencyjne przetwarzanie, które zwiększa kontrolę poznawczą nad otoczeniem i redukuje ponownie poziom pobudzenia (sytuacje znane są mniej stymulujące).

Problem braku relacji pomiędzy racjonalnością a małym zapotrzebowaniem na stymulację można rozważać również w kontekście zmienności intraindywidualnej. Intuicyjność sposobu przetwarzania może zwiększać się u jednostek o małym zapotrzebowaniu na stymulację w środowisku niskostymulacyjnym, kiedy jednostka może sobie „pozwolić” na dodatkową dawkę stymulacji płynącą z niskiej kontroli poznawczej czy małej jednoznaczności. Badania (Kolańczyk 1991) wskazują, że stan relaksu czy pozytywny nastrój są elementem sprzyjającym intuicyjności. Z kolei badania A. Matczak (1982) wskazują, że, w warunkach niskiej stymulacji, jednostki o małym zapotrzebowaniu na stymulację mogą preferować refleksyjne przetwarzanie, które strukturalnie jest podobne do ujęcia racjonalnego przetwarzania, ponieważ liniowe, analityczne przetwarzanie małych porcji informacji z dużym zaangażowaniem procesów kontroli jest obciążające poznawczo (wysoko stymulujące).

Można zatem postawić hipotezę, iż w sytuacji wysoko stymulującej u jednostek z małym zapotrzebowaniem na stymulację będzie wzbudzana

potrzeba domknięcia poznawczego, obniżająca stymulacyjną i informacyjną wartość danych wchodzących do systemu poznawczego, następnie uruchomiony zostaje racjonalny tryb przetwarzania informacji, który dzięki analizie i dużym zaangażowaniu metaregulatorów może ponieść wartość informacyjną danych, nie ponosząc ich wartości stymulacyjnej (przez zaangażowanie procesów kontroli). Konsekwencją tej sekwencji może być kształtowanie się punktowej strategii aktywności. Relacje te mogą być modyfikowane przez znaczenie sytuacji, czyli element treściowy, który nie był analizowany w badaniu, jednak odgrywający istotną rolę. Wydaje się zatem, że analiza współdziałania elementów treściowych i formalnych stanowi warunek konieczny rozpatrywania relacji temperament – zachowanie, zgodnie z postulowanym transakcyjnym modelem temperamentu A. Eliasza (1987, 1995).

BIBLIOGRAFIA

- Elias A. (1987), *Temperament – Contingent Cognitive Orientation Toward Various Aspects of Reality*, [w:] J. Strelau, H. J. Eysenck, *Personality Dimensions and Arousal*, Plenum Press, New York
- Elias A. (1995), *Podmiotowe i środowiskowe czynniki utrudniające efektywną regulację stymulacji*, „Czasopismo Psychologiczne”, **1**, 3, 129–141
- Jaworski M. (1998), *Polska adaptacja skali potrzeby domknięcia poznawczego*, „Przegląd Psychologiczny”, **41**, 1/2, 151–163
- Klonowicz T. (1984), *Reaktywność a funkcjonowanie człowieka w różnych warunkach symulacyjnych*, Ossolineum – PAN, Wrocław–Warszawa
- Kolańczyk A. (1991), *Intuicyjność procesów przetwarzania informacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk
- Lewicka M. (1993), *Aktor czy obserwator. Psychologiczne mechanizmy odchylenia od racjonalności w myśleniu potocznym*, Pracownia Wydawnicza PTP, Warszawa–Olsztyn, 245–332
- Matczak A. (1982), *Style poznawcze*, PWN, Warszawa
- Nęcka E. (2000), *Pobudzanie intelektu. Zarys formalnej teorii intelektu*, Universitas, Kraków
- Strelau J. (1985), *Temperament, osobowość, działanie*, PWN, Warszawa
- Strelau J. (1992), *Badania nad temperamentem. Teoria, diagnoza, zastosowanie*, PWN, Warszawa
- Zawadzki B., Strelau J. (1997), *Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu (FCZ-KT)*. Podręcznik, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa
- Strelau J., Zawadzki B., Angleitner A. (1998), *Kwestionariusz Temperamentu (POTS)*. Podręcznik, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa
- Webster D. M., Kruglanski A. W. (1994), *Individual Differences in Need for Cognitive Closure*, „Journal of Personality and Social Psychology”, **67** (6), 1049–1062
- Wieczorkowska G. (1992), *Punktowe i przedziałowe reprezentacje celów. Uwarunkowania i konsekwencje*, OWWP, Warszawa
- Wieczorkowska G. (1995), *Interval Cognitive-behavioral Strategies Can Decrease the Stimulative Value of Events*, „Polish Psychological Bulletin”, **26** (4), 353–365

AGATA MAGDALENA WYTKOWSKA

**TEMPERAMENT AND COGNITIVE-BEHAVIORAL STYLE
OF PERSONAL ACTIVITY**

The aim of this study was to investigate the relationships between need for stimulation and cognitive-behavioral style of personal activity. The preferences for the specified form of cognitive and behavioral styles is considered as a regulatory process of stimulation. The results showed that on the cognitive level the need for cognitive closure can be examined as a form of stimulation input control. However, on the behavioral level these relations are more complex. The expected positive relation between the point strategy and low need for stimulation have not been confirmed. These outcomes was explained by the transactional approach.

Key words: need for stimulation, cognitive strategies, cognitive-behavioral styles.